

ÇİN – İRAN KAPSAMLI İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI: KUŞAK YOL GİRİŞİMİNDE YENİ BİR ADIM

Dr. Mehmet ŞAHİN

Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi

Çin ve İran ilişkileri 2016'dan bu yana hız kazanmış, Şubat 2020'de "Kapsamlı İşbirliği Anlaşması" ile somutlaştırılmış ve Anlaşmanın 27 Mart 2021 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle birlikte 25 yıl sürecek olan ortaklık resmen başlamıştır.¹

Adıgeçen anlaşma; politika, yönetim, kültür, adalet ve savunma, bölgesel ve uluslararası konuları içeren 20 başlıktan oluşmaktadır. İran'ın Kuşak Yol Girişimini (KYG) desteklemeyi taahhüt etmesi anlaşmadaki en dikkat çeken madde olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira anlaşmanın 7-10. Maddeleri doğrudan veya dolaylı olarak KYG, Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (AIIB), Çin yatırımları gibi hususlara atıfta bulunmakta ve bu noktada ikili ekonomik ilişkilerden ziyade Çin'in İran'a ekonomik katkısı ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki karşılıklı işbirliğinden ziyade Çin sermayesinin projelerinin İran'ın kalkınması için elzem olduğu görüşü kabul edilmektedir.

Bu durum, Çin'in uzun yıllardır yürütmeye çalıştığı ABD'yi "yumuşak" dengeleme politikasında² bir adım daha ilerlediği izlenimini bırakmaktadır. Zira Çin, 2000'li yıllar boyunca özellikle Asya'da ikili ilişkilerle etki alanını genişletmeye veya en azından ABD'nin alanını kısıtlamaya çalışmıştır. Bu noktadaki en somut politika

¹ Kapsamlı Stratejik Ortaklık Hakkındaki Ortak Açıklamanın tam metni için bakınız: "[Full text of Joint Statement on Comprehensive Strategic Partnership between I.R. Iran, P.R. China](#)", İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sayfası.

² Robert A. Pepe, "Soft Balancing against the United States", *International Security*, 30(1), 7-45.

kalkınma ve kredilerde göze çarpmaktadır. ABD'nin öncülük ettiği liberal kurumların özellikle gelişmekte olan ülkelere Washington Konsensüsüne uymaları şartıyla sağladığı kalkınma kredileri, Çin tarafından herhangi bir şart veya yaptırıma bağlanmadan bu ülkelere sağlanmaya çalışılmış, böylece Çin bir yandan kendi etkinliğini arttırırken diğer yandan da ABD hegemonyasını geriletmeyi hedeflemiştir. Gerçekten de özellikle 1997 krizinden sonra Doğu Asya'da Bretton Woods kurumları ve ABD meşruiyetini kaybederken³ Çin'in bölge ülkeleri tarafından (Güney Kore ve Japonya gibi istisnalar hariç) kalkınmada model olabileceği düşünülmüştür. Zira Çin, bir yandan liberal model içerisinde büyürken diğer yandan da liberal kurumsalcılığın direktiflerine bağlı kalmak zorunda olmadan sisteme adapte olabilmeyi başarmıştır. Daha da önemlisi, gelişmekte olan ülkelere bunu veya kendi modelini bir ön şart olarak sunmamıştır. Bu yüzden Çin, özellikle bölgedeki otoriter rejimler tarafından bir model olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, Çin'in söz konusu yaklaşımı bu haliyle kendi büyüme/kalkınma stratejisini oluşturmak kadar ABD'nin hegemonyasını geriletmeye yönelik bir hamle olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Bretton Woods kurumlarının aksine Çin özellikle 2000'li yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelere ön şartsız krediler sağlamaktadır ve bu politikası 2015 yılında kendi öncülüğünde kurulan AIIB'de devam etmektedir. Benzer yaklaşımı KYG projelerinde de gerçekleştirmekte ve bu şekilde devam edeceğe benzemektedir. Zira Çin'in ABD'ye karşı en önemli söylemlerinden biri mevcut uluslararası finansal yapının ve buna bağlı kredi sisteminin liberalizm adı altında ABD çıkarlarına hizmet ettiği, Çin'in bu yaklaşımı kabul etmeyeceği yönündedir. Ekonomik olarak riskli bir yaklaşım olmasına rağmen Çin'in bu politikası şüphesiz kredi geliri elde etmekten ziyade ABD'nin ve ona bağlı kurumların ekonomik etkinliğini azaltmak olduğu ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, takip edilmeyen kredilerin geri dönüşü olmayabilir ve bu da Çin'in ölü yatırım yapması anlamına gelebilecektir. Ancak ABD hegemonyasındansa ölü yatırım, orta ve uzun vadede daha kârlı gözükmektedir. Çin'e göre her devlet egemendir ve kalkınma stratejisini, ekonomi programlarını kendisi belirlemelidir. Çin'in bu tutumu özellikle az gelişmiş ülkelerin egemenlik haklarını koruduğu düşüncesiyle olumlu karşılanmakta ve özellikle Afrika'da ABD'dense Çin kredileri daha cazip hale gelmektedir.

2013 yılında ortaya konulan Kuşak Yol Girişimi, Çin'in söz konusu politikasının kurumsallaşması olarak nitelendirilebilir. Özellikle Güney Asya'yı ve kısmen de Afrika'yı Avrupa'ya ekonomik olarak bağlayarak bölgenin kalkınmasını amaçlayan bu projeye Çin sadece kalkınmış bir bölgede yer almakla kalmayacak, aynı zamanda ABD'ye alternatif bir kalkınma stratejisi de sunulmuş olacaktır. Dolayısıyla, KYG

³ Stenley Katz, "The Asian Crisis, the IMF and the Critics", *Eastern Economic Journal*, 25(4), 421-439.

sayesinde Asya'nın kalkınması sadece Çin'in büyümesini değil, ABD'nin hegemonik gerilemesini de beraberinde getirecektir.

Bu tablo göz önünde bulundurulduğunda, Çin ile İran arasında imzalanan işbirliği anlaşmasının KYG projesinin gerçekleştirilmesi için somut bir adım olduğu izlenimi daha da pekişmektedir. Zira anlaşmanın 7-10. maddeleri doğrudan veya dolaylı olarak KYG, Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (AIIB), Çin yatırımları gibi hususlara dikkat çekmektedir. Daha da önemlisi anlaşmanın 17. Maddesinde açıkça tarafların çok kutuplu dünya sistemini destekledikleri görüşü yer almaktadır. Dolayısıyla Çin'in ABD hegemonyasını geriletmek için Asya'yı kendi eliyle kalkındırma stratejisine ve bunun kurumsallaşmasına İran'dan da destek gelmiştir. ABD'de Biden yönetiminin İran ile ilişkilerini geliştirme yönündeki açıklamasından sonra Çin'in bu hamleyi yapması şüphesiz ABD karşısında İran'ın elini de güçlendirecektir.

Sonuç olarak, Çin ile İran arasında imzalanan ve iki ülkenin 25 yılına işbirliğini öngören anlaşma kısa vadede ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik gibi görünse de KYG'nin kurumsallaştırılması ve ABD'nin "yumuşak" dengelenmesi açısından önemli bir hamle niteliği taşımaktadır.